

Küresel Dönüşüm ve Ulusal Strateji Çalıştayları

Prof. Dr. Evren Balta ve Barçın Yinanç

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı bütün dünyada önemli jeopolitik kırılmaların yaşandığı ve dünyanın pek çok açıdan değişimlere gebe olduğu bir döneme denk geldi. Bu yeni dönemde dünyadaki güçler dengesi yeniden şekilleniyor. Bu dönemin en belirgin özelliği ABD ve Çin arasındaki ekonomik, askeri, teknolojik rekabetin güçlenmesi. Bu rekabet sonucunda 20. yüzyılın önemli bir bölümünde hegemonik aktör olan ABD etki alanını Pasifik'e kaydırıyor. ABD'nin bazı bölgelerde gücü çekilirken geride yarattığı yeni dengeler ise bölgesel kırılmalara ve çatışmalara neden oluyor. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile de kimilerinin ikinci soğuk savaş dönemi olarak nitelendirdiği yeni bir döneme girdik. Ukrayna'nın işgali Batı ile Rusya arasındaki çizgiyi belirginleştirip, gerilimleri derinleştirmiş durumda. Bu çatışma Avrupa güvenlik mimarisini yeniden şekillendiren bir rol oynuyor.

Bir yandan uluslararası güç dengeleri yeniden şekillenirken benzer bir yeniden şekillenme ekonomik küreselleşmede yaşanıyor. Covid pandemisi ve onun arkasından gelen savaş dünyada devam etmekte olan enflasyonist dalgayı güçlendirdi. Gıda ve enerji fiyatlarının artması savaşın ekonomik maliyetlerinin sadece Rusya ve Ukrayna'da değil tüm dünyada hissedilmesine neden oldu. Batı ittifakının Rusya'ya uyguladığı geniş ve kapsamlı yaptırımlar, Rusya'nın enerji ve gıdayı bir silah olarak kullanması yepyeni bir jeo-ekonomik dünyanın ipuçlarını bize veriyor.

Savaş aynı zamanda ekonomik bölgeselleşme eğilimlerini de güçlendiriyor. Dünya genelinde ekonomik milliyetçilik ve bölgeselcilik ivme kazanıyor. Dünya ekonomisini belirleyen eğilim artık serbest ticaret değil, arkadaşlarla ticaret (friendshoring). Son dönemde enerji alanının dönüşümü ciddi bir ivme kazanmış durumda ve enerji politikaları ve enerji güvenliği yeniden şekilleniyor. Bu çerçevede hem iklim uyumlu enerji politikalarına geçiş hem de Rus doğalgaz ve petrolüne alternatif oluşturacak çeşitlendirme stratejileri bütün dünyada enerji alanını dönüştürüyor.

Bu dönüşümlere paralel olarak kural bazlı uluslararası sistem yeniden şekillenmekte. Artık dünyayı silahlanma yarışından koruyan daha az antlaşma var. Devletler serbest ticaret antlaşmalarından tutun da temel hakları düzenleyen antlaşmalara kadar pek çok uluslararası antlaşmadan çekiliyorlar. 20. yüzyıl boyunca bir tabu olan nükleer savaşın mümkünlüğü dahi konuşulur oldu. Dünyada güç dengeleri giderek belirsizleşirken, yepyeni sorun ve kriz alanları ortaya çıkarken, bu dünyada yolumuzu bulmamızı sağlayacak daha az kurum ve kural var artık.

Bütün bu gelişmelere paralel olarak dış politikanın oluşturulduğu ulusal siyasal alan yeniden şekillenmekte. Gelişmeler karşısında hızla hareket etme ve kamuoyunun siyasi desteğini elde etmenin gerekliliğini düşünen iktidarlara, dış siyasette uzun vadeli ve çok yönlü değerlendirmeler yapmak yerine, çoğu zaman iç siyasette de yaptıkları gibi daha kısa vadeli hareket etmeye başladılar. Dış politikanın iç politika ile iç içe geçmesi, bir yönü ile dış politika sürecinin demokratikleşmesi olarak düşünülebilir. Diğer yandan bu gelişmeler; kurumların siyaset yapımındaki yerini, rolünü ve payını azalttılar. Son yıllarda liderlerin kişisel özelliklerinin ön planda olduğu popülist iktidarların yaygınlaşması bu eğilimi daha da güçlendirdi. Üstelik siyasal rejimler üzerinden de bir kutuplaşma yaşanıyor, dünya demokrasi ve otoriter rejimler arasında bir gerilim hattına sahne oluyor. Bu gerilim henüz uluslararası ittifakları "demokratik ülkeler grubu" ile "otokratik rejimler" olarak bölecek kadar ciddi olmasa da farklı rejim türlerinin kendi aralarında ittifak ve iş birliği kurmak için yeni olanaklarının kolaylaştığı/arttığı bir dünya bu.

Soğuk Savaş sırasında iki kutuplu dünyada Türkiye'nin konumlanması nispeten daha kolay olmuş, demokratik ülkeler grubunda yer almasına karşın çok taraflı dış politika yürütmeye de özen gösterilmişti. Yukarıda tarif edildiği gibi bir dönüşüm sürecinde Türkiye gibi ülkelerin

önlerindeki seçenek yelpazeleri hızla değişiyor. Türkiye son 10 yılda geleneksel orta güç tanımının çok ötesine de geçerek çok ciddi bir dış politika aktivizmi gösterdi. "Güçlü Türkiye", "stratejik özerklik", "esnek ittifaklar" gibi kavramlarla ifade edilen ve Türkiye'nin hem askeri hem de yumuşak gücünün kapsamının ve sınırlarının yeniden tanımlandığı pek çok dış politika yönelimi yaptı. Coğrafi olarak varlığını Afrika'dan Balkanlara, Orta Asya'ya kadar pek çok coğrafyaya genişletti. Bir yandan, Türkiye Batı ittifakının içerisinde kalmaya devam ederken öte yandan müttefikleri ile arasında ciddi ayrışmalar yaşadı. Kendi sınırlarının, kimliğinin, değerlerinin, etki alanının neresi olduğu konusunda hem iç politikaya yansıyan ama dış politikada da ciddi etkileri olan pek çok ulusal tartışma yaşadı. Bu açıdan dış politika ulusal bağlamın da çok kurucu bir alanı haline geldi. Bölgesel bir güç olan Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel politikaları içeride ve dışarıda tartışmalara yol açtı.

Bu genel çerçevede "Küresel Dönüşüm ve Ulusal Strateji" çalıştaylarının ilki 4 Haziran 2023'te İstanbul'da, ikincisi 8 Temmuz 2023'de Ankara'da toplam 46 katılımcı ile yapıldı. Akademisyenlerin, gazetecilerin, iş insanlarının, öğrencilerin ve emekli diplomatların katıldığı her iki toplantıda geçmişe bakarak ya da geçmişin muhasebesine odaklanarak değil öncelikli olarak geleceğe bakarak büyük küresel dönüşüm döneminde Türkiye'nin ulusal stratejisinin ne olması gerektiğini konuştuk. Bu çerçevede her iki toplantıda da katılımcılara 3 temel soru sorduk:

- Uluslararası politikada mevcut gelişmeler ışığında Türkiye'nin ideal dış politikasını temel kavramlarınızla 3 cümle ile ifade eder misiniz?
- Türkiye önümüzdeki dönemde uluslararası alanda yakın ve uzak coğrafyalarda karşılaşacağı ekonomik, siyasi, kültürel, askeri sınamalara nasıl hazırlanabilir, fırsatları nasıl değerlendirebilir?

- Türkiye'nin Batı ittifakı ile ilişkileri nasıl şekillendirilmeli; bu ilişkilerde Türkiye'nin öncelikleri ve yaklaşımı ne olmalıdır?

Bu bölüm, çalıştaylardaki katılımcıların bu üç soru etrafında ifade ettikleri görüşlerin tematik olarak bir araya getirilmesinden oluşmaktadır.

Değişen Küresel Dengeler

Çalıştaylarda ortaya çıkan temel uzlaşma noktalarından birisi Soğuk Savaş sonrası dönemin sona erip, yeni bir dönemin sancılarının yaşanmasıydı. Mevcut küresel düzenin adil olmamasının ve eşitsizlikleri artırmış olmasının günümüz sorunlarının altında yattığı yönünde genel bir kabul bütün katılımcılarımızda vardı, ancak yeni dönemin bu sorunları çözecek değişimleri barındırdığına dair iyimserliğe şahit olamadık.

Tersine ABD ve Çin arasında savaş olasılığından, iklim temelli göç sorununun derinleşmesine, yabancı düşmanı sağ popülist iktidarların konsolide olmasına varan karamsar senaryolar tüm tartışmalarda baskın iklimdi. Bir akademisyen katılımcımız küresel gidişatı "daha otoriter, daha muhafazakâr ve daha kapanmacı" kelimeleriyle anlatıyordu. Bir dönemin kapanmakta olduğunu bir katılımcımız şöyle özetledi:

Neoliberal kapitalist küreselleşmenin, temelleri 70'lerin ortasında atılan, 80'lerde güçlenen, 90'larda giderek yayılan paradigması devam ettirilemeyecek. Çünkü yaratılan toplumsal sorunlar ve eşitsizlikler yönetilemez hale geldi. Küreselleşmenin işleyişinden kaynaklanan gerilimler dış politikalara da yansıtılacak. Bu kaçınılmaz. Çünkü iktidarlar çok istikrarsızlaşıyor.

Katılımcılarımız halen geçiş dönemi içinde olduğu ve kısa-orta vadede küresel sisteme damgasını vuracak ana temanın belirsizlik olduğu konusunda hemfikirdi. Ancak yaşanan değişimin niteliğine dair farklılaşan analizler dile getirildi. Bir katılımcımıza göre ekonomik küreselleşme çağı bitmişti:

Yeni dönemin paradigmasının küreselleşme, 'deglobalisation' olduğu kanaatindeyim. Yeryüzü tekil bir küresel sistem etrafında entegrasyon sürecinden döndü. Biz bir parçalanma sürecindeyiz. Yani Doğu-Batı arasındaki ayrışmaya belki başka alanlar da eklenecek.

Liberal kapitalizmin vadettiği "ekonominin kuralları ayırıcıdır, politikanın kuralları ayırıcıdır" şeklindeki anlayışın Rusya-Ukrayna Savaşı ve yoğunlaşan ABD-Çin rekabeti bazında bitmekte olduğuna dikkat çekilirken, bir katılımcımız şu yorumda bulundu:

Ekonomi tüm aktörler için kâr üreten bir alan olmaktan çıkıyor. Jeopolitiğin bir türevine dönüşüyor. Bunu nerede görüyoruz? Çin'de çok kazanmalarına rağmen şirketler Amerika'ya davet ediliyor. 'Friendshoring, nearshoring' denen yeni kavramlar jeopolitik faydanın ekonomik faydanın önüne geçtiği bir yeni hizalanmayı karşımıza çıkarıyor. O yüzden güvenliğin ana kıstas olduğu, ekonominin onu takip ettiği ve onun etrafında şekillendiği bir yeni dünya iklimi var.

Ancak bu görüşe karşı çıkanlar oldu. Bir akademisyen katılımcımız şöyle dedi:

Küreselleşme süreçlerinin sonunda Batı ve Amerika beklediği kadar kazançlı çıkmadı. Çok farklı ülkeler çok daha fazla kazançlı çıkıyor. Bir Çin, bir Hindistan, bir Türkiye, biraz başka ülkeler çok daha farklı şekilde kazançlı çıkıyor. Önümüzdeki dönem güvenlik riskinin bu kadar öne çıkmasının nedenini, dünün muktedirlerinin eskisi kadar çok kazançlı çıkamaması, bugünün muktedirlerinin de yeni iktidarlarını kurma çabasına bağlıyorum.

Bir başka katılımcımız ise "Küreselleşmeden çekileme süreci yaşıyoruz. Amerika çok istiyor ama çekilemiyor." dedi ve şöyle devam etti: "Küresel kapitalizmin kolektif fonksiyonlarını yürütmek anlamında, tepede Amerika mı olacak, Çin mi olacak? Bu halen belirsizliğini koruyor." Ancak karşılıklı bağımlılığın, ekonomik bağımlılığın büyük gerginlikleri önlemediğine dikkat çekerek, "Bir taraftan ticaret devam ediyor ama jeopolitik gerilimler de sürüyor." dedi. Sonuçta genel kanaat, neoliberal kapitalist küreselleşmenin paradigmasının artık mevcut şekliyle devam etmeyeceği şeklinde belirginleşti.

Bu noktada da eski dönemlerden farklı olarak Doğu ve Batı'yla ilgili kavramlaştırmaların veya bloklaşmaların-ittifakların yerine oturmadığına, Batı'da, özellikle de Avrupa'da yükselen sağa işaret edilerek "Batılı" değerlerdeki erozyona dikkat çekildi. Her ne kadar stratejik güç rekabetinin artacağı, bu rekabetin temel aksı olan ABD - Çin çekişmesinin küresel düzeni şekillendirmekte başat rol oynayacağı ifade edilse de özellikle Batı'nın arzu ettiği türden bir ayrışmanın gerçekleşmediği de hemen herkesin malumuydu.

Önümüzdeki döneme tam anlamıyla bir Doğu-Batı ayrışması ya da demokrasiler-otokrasiler ayrışması bazında iki kutuplu bir dünya çerçevesi ile yaklaşamayacağı yönündeki tespit üzerinde genel bir kabul oluştu.

Küreselleşmeden tam anlamıyla çıkılamadığı için de melez; yani bir taraftan iki kutbun başat rol oynadığı ama başka aktörlerin de güç merkezi oluşturup dengeleri etkileyebildiği; iki kutuplu ile çok kutuplu arasında kalan bir küresel sistemin yaklaşmakta olduğu konusunda da katılımcılar arasında genel bir ortaklaşma vardı. Bu melez ve asimetrik düzen çerçevesinde katılımcılarımızın önemli bir bölümü bölgeselleşmenin artacağına dikkat çekti.

Küresel düzene dair en dikkat çekici tartışmalardan biri de demokrasi ve insan hakları gibi normatif değerlerin, dönüşmekte olan sistemde ne kadar etkili olacağı üzerinde yaşandı. Çin'in hegemonik aktör, liberal demokrasilerin de tehdit altında olduğu bir dünyada demokratik değerlerin, hukukun üstünlüğü ve temel insan haklarına saygı gibi ilkelerin uluslararası ilişkilerde ne ölçüde belirleyici olacağı yönünde pek çok katılımcı şüphe dile getirdi. Önümüzdeki döneme "transactional" (işlevselci, perakendeci) ilişkilerin daha fazla damgasını vuracağına da sıklıkla vurgu yapıldı.

"Küresel Güney"in farklılaşmaları demokratik-otoriter ayrımı üzerinden okumadığına dikkat çeken bir katılımcımız şu yorumda bulundu :

Çin, her şeyden önce alternatif olarak ortak pazar ve yatırım kaynağı demektir. Demokrasi ise Batı'nın sömürgeci geçmişi ile kaba çıkarları için diktatörlüklerle sarmaş-dolaş olmasının gölgesinde kalmıştır.

Yine bu katılımcımıza göre kurallara dayalı uluslararası düzenin "büyük ölçüde bu çıkarlar ışığında kurulmuş ve korunmakta olduğu" algısı "Çin ve ikincil olarak Rus revizyonizminin içeriğiyle her zaman mutabık olunmasa da anlaşılır bulunmasına yol açmakta." Öte yandan sadece geleneksel değerlerle yeni değerler değil, geleneksel teknolojiyle yeni teknolojinin, geleneksel tehditlerle yeni tehditlerin iç içe geçtiği bir süreçten geçildiği için de dönüşen küresel sistem için "melez" tanımlaması kullanıldı. Yeni küresel dönemin farklı yapısı elbet Türkiye üzerine yapılan tartışmalarda belirleyici rol oynadı. Bir katılımcımız, Türkiye açısından önündeki sınamayı şöyle açıkladı:

*Çok ciddi ve çok derin belirsizlikler dönemindeyiz.
Bu, yüzüncü yılımızda belki cumhuriyet tarihi
boyunca hiçbir iktidar, hiçbir hükümetin
karşılaşmadığı kadar farklı bir dönem olmaya
doğru da gidiyor.*

Taşların yerinden oynadığı, yerine oturmasının çok zaman alacağı gibi, çok da sancılı geçeceği, ana karakterinin belirsizlik olduğu bir dönemin Türkiye açısından fırsatlar kadar riskler de barındırdığı yönünde genel bir mutabakat oluştu.

Nasıl Bir Dış Politika?

İdeal bir dış politika nasıl olmalı? Kuşkusuz bu sorunun cevabı siyasal ve kültürel aidiyetlere göre değişiyor. Üstelik "ideal" kavramı son derece tartışmalı bir kavram. Katılımcılarımızın da bu soruyu yanıtlarken sıkça vurguladığı gibi bu ideal her şey mümkün olduğunda ka-

fanızdan geçen dış politika tasavvuru olabileceği gibi, imkân ve sınırlılıklar dahilinde durumun gerçekçi bir değerlendirmesine de dayanabilir. Her iki çalıştayımızda da katılımcılarımız bu iki farklı "ideal" tanımı arasında gidip geldiler. Kimi zaman kafalarından geçen bir ideal tanımlarken, kimi zaman da Türkiye'nin mevcut koşullarında mümkün olan en iyi dış politika tasavvurunu paylaştılar. Örneğin bir katılımcımız, ideal dış politikayı aşağıdaki gibi özetlerken karamsar bir yorumda bulunmaktan geri durmadı: "Uluslararası kurallar temelinde olmak üzere, küresel gelişmelere mümkünse aktif bir şekilde katılmalı; Batılı bir ülke olduğumuz bilincine tekrar kavuşulmalıdır. Başta komşular olmak üzere diyaloga ağırlık vererek tehditkâr söylemlerden mümkün mertebe uzak durulmalıdır. Her ne kadar bu idealist bir şeyse, tabii bunların hiçbirinin gerçekleşmeyeceğini bilmemiz lazım."

Bu iki farklı "ideal" tanımının ortak kümesi ise ulusal güvenlik ve toplumsal refaha aynı anda hizmet edecek bir dış politika arzusu oldu. Örneğin bir iş insanına göre Türk dış politikası "vatandaş odaklı olmalı, ülkenin güvenliğini ve refahı ile küresel rekabet gücünü yükseltecek" şekilde kurgulanmalıydı. Bir başka katılımcıya göre ideal bir dış politikanın mutlaka içeride "hukuk devleti, demokrasi ve anayasal ilkeleri" güçlendirecek bir çerçevede yapılması gerekiyordu. Ancak hem ulusal güvenliğin ne olduğu hem de toplumsal refaktan ne anlaşıldığı üzerinde ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak tartışacağımız üzere, katılımcılar arasında ayrımlar vardı.

Buna rağmen hemen bütün katılımcılar, Türkiye'nin küresel gelişmeleri izleyerek ülkenin refahını artıran bir dış politika izlemesinin ve bunda teknoloji ve iklim uyumlu enerjinin önemini altını çizdiler. Örneğin bir akademisyen katılımcımıza göre bu tarz bir dış politika "içinde bulunduğumuz çağdaki yeşil ve dijital dönüşümleri de içine

alan ve dış politikanın farklı unsurlarını birbiriyle ilişkilendirebilen, onları stratejik bir vizyon içinde Türkiye'nin kendi dönüşümüne de hizmet edecek şekilde projekte edebilen" bir kurguda olmalıydı.

Bunun dışında bir başka uzlaşma noktası Türkiye'nin nüfuzunu istikrarlı olarak artırabilen bir ülke olması beklentisiydi. Örneğin bir katılımcımız bu arzuyu şöyle ifade ediyordu: "Küresel ve bölgesel nüfuzunu kalıcı biçimde ilerletebilen bir ülke olabilmek." Bir başkasına göre bu "Türkiye'nin saygınlığını, güvenilirliğini ve etkisini arttıran dengeli, yani zikzaklar yapmayan, bir gün bir şey söyleyip, sonra değiştirmeyen" bir dış politika anlayışıydı.

Tıpkı refah ve güvenlik beklentisinde olduğu gibi ülkenin nüfuzunu istikrarlı olarak nasıl artıracacağı, ülkenin hangi nüfuz alanlarına öncelik vermesi ve hangi araçları kullanması gerektiği konusunda da görüş ayrılıkları belirgindi.

Üstelik bir "ideal" tanımı yapılırken sıklıkla altı çizilen istikrar, öngörülebilirlik gibi kavramlar üzerinde dahi katılımcılar arasında bir uzlaşma olmadığına şahit olduk. Bir görüşe göre ideal dış politika "ölçülü, gerçekçi, öngörülebilir, ortak akıl, kurumsal bilgi ve birikime dayalı" olmalıydı. Bir başkası bu durumu şöyle ifade ediyordu: "Türk dış politikası inandırıcılık ilkesinden yoksun ve sürekli savruluyor. Değişen dünyada uyarlanmaya yatkın bir dış politika veya güvenlik politikası izlenmesi kuşkusuz önemli. Ama inandırıcılık, akılcılığa dayalı aktiflik ve belli bir stratejik ve normatif değerlerden hareketle belirlenecek öngörülebilir bir dış politika daha önemli."

Öte yandan kimi katılımcılarımıza göre bu yeni dünyanın dış politikasında öngörülebilirlik ve tutarlılık en ideal dış politika olmayabilirdi. Kimi katılımcılar hem ittifak sistemlerinde hem de araçlarda esnekliğin ve hızlı değişim gerekliliğinin önemine vurgu yaptılar. Örneğin bir akademisyen katılımcımıza göre "Dış politikamız esnek olmalı.

Farklı koşullara, farklı aktörlere, farklı ortam şartlarına hızla uyarlanabilen bir dış politika" olmalıydı. Bir başka akademisyen katılımcımıza göre küresel dönüşümü okumakta adaptif, uyum sağlamakta başarılı, ideolojisiz bir dış politika önemliydi. Bu katılımcımıza göre "tutarsızlık dış politikada bir değer" olabilirdi.

Hiç kuşkusuz ideal dış politikanın nasıl olması gerektiğine dair bu tartışma Türkiye'nin küresel siyasete hangi değerler, kimlikler ve çıkarlar üzerinden eklenmesi tartışması ile doğrudan bağlantılı olarak yapıldı.

Kimlik ve Çıkar Dengesinde Ulusal Strateji

Bir ülkenin dış politikasında hem kimlik hem de çıkar önemli rol oynar. Kimlik; değerler, ideoloji, din, dil ve tarihsel deneyimler gibi faktörleri kapsayabilir. Ulusal çıkarlar, bir ülkenin diğer uluslarla etkileşimlerinde ulaşmaya çalıştığı hedef ve amaçlardır. Ne kimlik ne de çıkar sabit ve homojen değildir. Üstelik kimlik ve çıkarı birbirinden tamamen ayırmak da mümkün değildir, çoğu zaman iç içe geçmiş şekillerde birbirlerini belirlerler.

Bunun yanı sıra dış politika kimi zaman belirli norm ve değerlere yöneticilerin bağlılığı tarafından yönlendirilebilir. Paylaşılan kültürel bağlar belirli ülkelerle daha güçlü ilişkilere yol açabilir. Çatışmalar veya ittifaklar gibi geçmiş deneyimler bir ülkenin dış politikaya yaklaşımını şekillendirebilir. Aynı zamanda her ülke ulusal güvenliğini sağlamak ister, ticaret anlaşmaları, ekonomik ortaklıklar ve pazara erişim yoluyla ekonomik refahlarını artırmaya çalışırlar. Birçok ülke için küresel sahnede siyasi etkilerini ve itibarlarını artırmak önemlidir. Bir ülke için kendi bölgesinde istikrarın korunması kritik bir çıkar olabilir. Bazen ulusal çıkarların gözetilmesi ile kimlik temelli ilkelerin ve değerlerin korunması arasında gerilimler yaşanabilir.

Üstelik her ülke kendi sınırları dışında var olurken kendisini hem çıkar hem de kimlik üzerinden tanımlar, bu çıkar ve kimlik denkleminde küresel sistemin sunduğu imkân ve tehditlere paralel olarak da uluslararası ve/veya bölgesel ittifaklara dahil olur. Bir ülkenin kendisini nasıl tanımladığı ile nasıl algılandığı arasında her zaman bir izdüşümü olmayabilir. Ancak bir ülkenin siyasi elitlerinin stratejik arzuları, kimlik tanımları ve bunların dönüşümü o ülkenin küresel rol tanımının da ayrılmaz bir parçasıdır.

Çalıştaylarda tam da çıkarlar ve değerler arasındaki bu gerilim öne çıkan unsurlardan biriydi. Türkiye'de bir kimlik dönüşümü olduğu, ülkenin çıkar tanımlarının da değiştiği ama bunların ne olduğunun oldukça belirsiz olduğu konuşuldu. Türkiye'nin kutuplaşmasına paralel olarak tarafların kendince farklı bir tanımlama yaptığı, Türkiye'nin temel çıkarlarının kimlik bazlı çatışmalar üzerinden kısmi olarak tanımlandığı ve Türkiye'nin ortak bir ulusal kimlik inşasında sorunlar olduğu vurgulandı. Bir katılımcımız bunu şöyle ifade ediyordu:

Türkiye'nin birinci önceliği ortak kimlik inşası. O kimliği doğru inşa edebildiğinde ancak stratejik özerkliğini düzgün bir şekilde inşa edebilir. Bu özerkliğin gerektirdiği şekilde ülkelerle akışkan ittifaklar, esnek diyaloglar kurabilir. Önemli olan ortak bir hedef çerçevesinde toplanabilmek.

Çalıştay süresinde üç kimlik perspektifi farklı katılımcılar tarafından vurgulandı. Bunlardan ilki Türkiye'nin Müslüman kimliği idi. Bu katılımcı görüşünü şu şekilde ifade etti: "Ben Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması, Müslüman bir ülke olarak demokrasi ve insan haklarını olabildiğince bir arada tutabilmesinin de Türkiye açısından çok önemli bir değer olduğunu düşünüyorum. Niye? Çünkü

Türkiye bölgesinde İslam dünyasında demokrasi, insan hakları ve insan bağlamında bütün bunları belirli ölçüde oluşturabilmiş yegâne ülkelerden birisi."

Bazı katılımcılar da Türk milli kimliğinin ve Türk eksenli bakış açısının önemine vurgu yaptılar. Bir katılımcımız Türkiye'nin küresel stratejisinin "Türkiye merkezli ve Türk bakış açısı ile" şekillenmesi gerektiğini ve bunun da ortak bir Türk kimliği ile ancak mümkün olduğunu söylüyordu.

Son olarak pek çok katılımcı tarafından Türkiye'nin Batılı seküler kimliği ve bu kimlik etrafında oluşturulan hukuk devleti, demokrasi gibi evrensel değerlerin altı çizildi. Kimi katılımcılar için bu değerler evrensel değerler iken kimileri için Batılı değerlerdi. Bu son grup bu değerlerin kimlikle ilişkili olmadığını, temel anayasal değerler olduğunu ifade ediyordu. Örneğin bir katılımcımız şöyle konuştu: "Burada Türk gözü, işte İslamcı gözü, şu gözü bu gözü yok. Hukuk devleti, demokrasi ve anayasal ilkeler, evrensel kurallar zaten."

Burada önemli olan nokta her kimlik tanımının belirli bir coğrafi nüfuz alanına denk gelmesiydi. Örneğin; Türkiye'nin Müslüman kimliğini öne çıkaran katılımcılar Müslüman coğrafyanın Türkiye için önemini altını çizerken, Türk kimliğini öne çıkaranlar ise Türki devletlerle ilişkinin önemini altını çiziyordu. Batılı değer/kimlik anlayışına vurgu yapan katılımcılarımız ise son yıllarda Türkiye'nin refahını ürettiği, güvenliğini sağladığı coğrafyayla, değerlerini birleştirdiği coğrafyanın çok farklılaşmış olduğunu vurguladılar. Bir diğer deyişle Batı ekonomileri ile entegre, Batı güvenlik sisteminin içinde olan Türkiye'nin kimlik ve değerler anlamında Batı'dan uzaklaşmasının yarattığı gerilim onlara göre dış politikada var olan yalpalamaların en önemli nedeniydi.

Kimi katılımcılar ise ortak kimlik inşasının çok da mümkün olmadığını vurguladılar ve bugüne kadar denenmiş ulusal kimlik projelerinin de bu açıdan başarısız olduğunu ifade ettiler. Bir akademisyen katılımcımız bu durumu şöyle ifade ediyordu:

Gerek seküler modernleşme gerek İslamcı siyaset Türkiye'de ortak bir kimlik ortak bir gelecek tasavvurunu yaratmaya muktedir olamadı. Herkesin başarısız olduğu bir sürecin sonunda kim iktidarı yönetiyorsa onun öncelikleri çerçevesinde ve daha çok da konjonktürel bir dış politika önceliği var.

Çoğulcu bir kimlik inşasını vurgulayan katılımcılarımız ortak bir kimlik dayatması yerine Türkiye'nin çoğulcu kimliğini kabul eden ve farklı kimliklere saygı temel alan bir dış politikanın nasıl mümkün olacağını tartışmasının daha önemli olduğunun altını çizdiler. Kimi başka katılımcılarımıza göre Türkiye'nin çok kimlikliliği farklı dünyalarla ilişki kurmasını da sağlayan bir zenginlikti:

Türkiye bu farklı kimliklerini yararlı bir şekilde kullanabilir. Yani biri öbüründeki değeri arttırır diğeri diğeriindeki değeri. Örneğin; Orta Doğu'da Avrupalı olmak, Avrupa'da ise Ortadoğu ile konuşabilmek önemlidir.

Öte yandan yine kimi katılımcılarımıza göre bu çoğulcu kimliğin inşasının ancak Türkiye'nin kendi içinde farklı kimlik bileşenlerine saygı ve o kimlik bileşenleri ile barışmayla mümkündü.

Dış Politikada Değerler Seti

Kimlik ve çıkar çatışmasından bağımsız olarak Türkiye'nin küresel siyasette kimi değerlerin savunuculuğunu yaparak saygınlığını ve etkisini artırabileceği de vurgulanan unsurlardan birisiydi. Bu tartışmayı bir katılımcımız şu soru ile başlattı:

Türkiye'nin dünyada sahiplenebileceği değer temelli bir kulvar var mı? Bugün biz farklı ülkelerin dış politikasına baktığımız zaman, mesela kuzey ülkeleri feminist dış politikayı üstlenmiş durumdadır. Amerika çok taraflı düzenin koruyucusu. Avrupa Birliği bir kurallar sisteminin uluslararası sistemde koruyucusu, eksikleriyle fazlasıyla. Şimdi bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak değil, bir dünya vatandaşı Türkiye'ye baktığında ne görüyor ve ne görmeli? Onun için burada konuştuğumuz çıkar temelli, menfaat temelli dış politika, ki çok doğru bütün bu analizler, bunu zenginleştirmek adına Türkiye'nin sahiplenebileceği böyle bir kulvar var mı? Değer temelli bir kulvar. Dünyadan bakıldığında 'bu konunun sahibi Türkiye, Türkiye bu konuda izdüşümünü yaratmış, genişletmiş bir ülke' diyebileceğimiz bir alanı biz sahiplenebilir miyiz?

Bir başka katılımcımız değerlerin önemini şu şekilde ifade ediyordu: "Bir dış politikanın mutlaka bir değerler silsilesine dayalı olması lazım. Değerler manzumesinden yoksun bir dış politikanın sürdürülebilir olması mümkün değil. Bu dış politikanın uyarlanmayacağı anlamına gelmez. Ama dış

ve güvenlik politikasında ulusal çıkarların ne olduğunun iyi tanımlanması ve şeffaf bir şekilde en azından kendi toplumumuzla paylaşılması lazım. Bir takım gizli gündemlerle veya geçmişten miras ve işlemeyen dogmatik ve ideolojik yaklaşımlarla ülkeyi bir yere götüremezsiniz. İnandırıcı olmak lazım. Tutarsızlıkta bile inandırıcı olmak lazım."

Buradan yola çıkarak katılımcılarımız Türkiye'nin hangi değer setleriyle dış politika yapması gerektiğini, Türkiye'ye yönelik ilginin ve alginın hangi değer setleriyle artabileceğini ve yeni bir değerler setinin imkânını konuştu. Türkiye'nin Ukrayna krizinde oynadığı ara buluculuk rolünden, dünyanın en fazla sığınmacı bulunduran ülkesi olarak küresel göç sorununa kadar geniş bir değer seti etrafında Türkiye'nin küresel bir sözcü konumuna yükselebileceğini tartıştık.

Kimi katılımcılar Türkiye'nin hali hazırda böyle bir sözcülük rolü olduğunu vurguladılar. Türkiye'nin izlediği Batı karşıtı politikaların sadece içeriye yönelik olmadığını ama aynı zamanda küresel bir anlamı olduğunu da ifade ettiler. Bir katılımcımız bu durumu şöyle ifade ediyordu:

Hükümetin 20 yıldır izlediği politikaların aslında siyasi olarak bir antiemperyalist tutarlılığı var. Kimsesizlerin kimi olmak, dünya beşten büyüktür, kalkınma yardımları, mülteciler politikası, en az gelişmiş ülkelere kol kanat germek... Bir de zor durumdaki ülkelere destek vermek. Batı dışındaki bölgelerde, Batının emperyalist veya sömürgeci sicilinden çok çekmiş ülkelerde çok ciddi prim yapıyor bu politika. Ben onu bizzat sahada da gördüm. Kimsenin söyleyemediği şeyleri söyleyen lider oluyor, bunu söyleyen kişi. Bunun yumuşak güç anlamında da çok ciddi bir yararı var. Savunma sanayi politikaları da bunu destekliyor. SİHA'ların

en kritik zamanda Etiyopya, Libya, Azerbaycan gibi ülkelere satışı veya verilmesi, o ülkelerin kaderini değiştirecek sonuçlar doğurdu.

Kimi katılımcılarımıza göre ise bu anti-emperyalizm olmaktan daha ziyade küresel olarak yükselmekte olan otoriter rejimlerin ittifakı olarak görülmeliydi. Örneğin; bir katılımcımız yeni tipte bir demokrasi anlayışının, bu devletleri birleştiren ortak unsur olduğunu ifade etti:

Modern rejimler bir şekilde hukuka ama halkın gücüne dayandığını ifade etmek durumunda. Buradaki temel ayrım, hukukun üstünlüğüne dayalı bir halk oyu mu, yoksa sizin zaten kurguladığınız bir yapının halk tarafından onaylanması suretiyle türettiğiniz bir yönetim şekli mi? İşte (Venezuela lideri Nicolas) Maduro ve birçok benzerlerini bir araya getiren ortak zemin budur.

Öte yandan kimliğin ve değerlerin ikincil olması gerektiği, dış politikanın tamamen çıkar üzerinden kurgulanması gerektiğini söyleyen bir perspektif de vardı. Akademisyen bir katılımcımıza göre değer üzerinden dış politika kurgulamak artık imkansızlaşmaktaydı. Bunun yerine Türkiye'nin çıkarını kendi direncini güçlendirerek tanımlamasının birleştirici olduğunun altı çizildi. Buna göre dış politikanın temeli "sürdürülebilir ve sağlam temelleri olan bir ekonomi, inandırıcı ve caydırıcı bir güvenlik ve savunma anlayışına" dayanmalıydı. Bir grup katılımcı ise bir kolektif akıl olmadan çıkarın dahi savunulamayacağını, hiçbir çıkar tanımında mutabakat olmadığını iddia ettiler.

Değer ve çıkar arasındaki bu gerilim, temelde iç ve dış politika arasındaki geçişkenliklerin son derece fazlaşmış olması ile ilgiliydi ve bu durum da çalıştaylarda ele aldığımız konulardan biri oldu.

İç ve Dış Siyaset Arasında Dış Politika

Çalıştay katılımcılarımızın hemen tamamı iç ve dış siyaset arasındaki bağa vurgu yaptılar. Örneğin bir katılımcımıza göre iyi işleyen bir dış politikanın temeli "iç siyaseti huzurlu, hukukun üstünlüğünün ve özgürlüklerin hâkim olduğu, ekonomisi ve askeri imkânlarının güçlü olduğu" bir ülke yaratmaktan geçiyordu. Dolayısıyla temel kabul güçlü bir dış politikanın güçlü ve istikrarlı bir iç siyaset ve ekonomiye dayanması gerekliliğiydi. Özellikle AB ile ilişkilerimizde hukukun üstünlüğüne, temel hak ve özgürlükleri tesis etmiş bir ülke olmamızın önemine sıklıkla dikkat çekildi. Ancak yine hemen herkesin üzerinde anlaşıldığı konu, dış politikanın iç politik kazanımlar için araçsallaştırılması oldu. Bir katılımcımız bu durumu şöyle ifade ediyordu:

Dış politika artık iç politikanın bir cüzü haline geldi. Eskiden dış politika kendi dinamikleri içinde yürütülürken bugün iç kamuoyuna ve iç kamuoyunun nabzına göre şerbet vermek amacıyla yürütülen bir sistem içinde olduğumuzu görüyoruz. Bu da tabii dış politikaya bana göre üç tane yeni unsur getirdi. Bir popülizm, iki oportünizm, üçüncüsü de algı.

Özellikle dış politika algısı katılımcıların sıklıkla altını çizdiği bir konu oldu. Kimi katılımcılarımız dış politikada

doğası gereği içeriye aktarılan bilginin ve bu bilginin kontrolünün son derece önemli olduğunu söylediler. Dış politika hamlelerinin, o politikaların nasıl olup olmadığından ziyade iç kamuoyunun algısını nasıl şekillendirdiği üzerinden belirlendiğini ifade ettiler. Bir katılımcımız bu durumu şöyle ifade ediyordu: "Türkiye'de verilen algıyla gerçekte sahada olanlar arasında çok büyük bir uçurum var. Mesele bugün Suriye dediğiniz zaman, konuyu yakından takip etmeyen ortalama vatandaşın Suriye konusundaki algısı sahada olandan çok farklı."

Özellikle uzun ve kısa vadeli olarak sürekli tekrarlanan seçim atmosferinde, dış politikanın bir onay makamı aracına dönüşmesinin altı çizildi. Bir katılımcımıza göre hükümet tutarlı olmamak konusunda başından beri tutarlıydı: "Dış politika tutarlılık adına değil, iç siyasette kullanışlılık üzerinden gerçekleştiriliyor. Yani kullanışlı olması bittiği anda konuyu değiştirebiliyor."

Bütün katılımcılarımız dış politika ve iç politika arasındaki bu geçişkenliklerin dış politikada bürokrasinin (ve dolayısıyla özerkliğinin) zayıflaması ve hatta tümden ortadan yok olması ile eş güdümlü olduğunu ifade ettiler. Bir sonraki bölüm çalıştayın öne çıkan bir diğer önemli konusuna kurumsal özerklik yitimi ve karar alma süreçlerine odaklanıyor.

Kurumsal Çözülme ve Karar Alma

Kurumsal süreçler hakkında konuşan hemen tüm katılımcılarımız, son dönemde dış politikada kurumların etkisinin azaldığından bahsetti. Bir katılımcımıza göre son dönemde Türk dış politikasının karşılaştığı sorunların temelinde kurumsal birikimden ve ortak akıldan yararlanılmaması vardı. Bir başka katılımcımız konuya bakışını şöyle özetledi:

Dış politikada duygusallıktan ve bireysellikten uzak olunması gerekiyor. Süreklilik açısından kurumların ön planda tutulduğu, kurumsal ilişkilerin geliştirildiği bir dış politika olması gerekiyor.

Bu katılımcımız, bu bağlamda nitelikli insan kaynağının oluşturulması ve doğru şekilde kullanılması konusundaki güçlülere dikkat çekti. Bir katılımcımız istikrarlı dış politikanın karar alma süreçleriyle yakından alakalı olduğunu şöyle ifade ediyordu: "Türkiye son 10 senede şahsileştirilmiş bir dış politika yaşadı. Eski dış politika, kurumların öne çıktığı ve ortak istişare ile kararların alındığı bir dış politikaydı."

Cumhurbaşkanlığı sisteminde Cumhurbaşkanının karar alma konusunda elbette yetkili olduğu ama bu kararların daha çok ortak akla ve kurumsal bilgiye, birikime dayanarak verilmesi gerektiğinin altı çizildi. Bir başka katılımcı, bu kurumsal çözümlenin beraberinde koordinasyon sorunu getirdiğini ve kurumların kendi içinde bile koordinasyon olmadığını ifade etti. İki tür koordinasyon sorunu ele alındı: iç ve dış koordinasyon. Bir yandan devletin içinde koordinasyon eksikliği vurgulandı. Cumhurbaşkanlığı rejiminin değerler, kimlikler vb.'den öte yapısal olarak karar alma ve koordinasyon mekanizmalarını değiştirdiği söylendi. Bunun ana sonucu ise dış politika yapım süreçlerindeki koordinasyon mekanizmasının enformel hale gelmesi olarak yorumlanabilir. Bir diğer sonucu ise dış politika yapım sürecindeki kurumların güçlendirilmesi, onların iç eğitimleri ile kapasitelerinin dönüşümünde yaşanan sorunlardı. Dış koordinasyon açısından ise devletle sivil paydaşlar arasında koordinasyonun azalmasıydı. Bir akademisyen katılımcımız bu sorunu şu şekilde ifade ediyordu:

Kurumların kendi içinde bile koordinasyon olmuyor. Kim dış politikayı yapıyor, o ülkeye yönelik hangi alanda nasıl yapıyor, ne zaman yapıyor? Bunlar bilinmiyor. Çünkü devlet büyük bir dönüşüm geçirdi. Biraz bunu atlayarak konuşuyoruz ama Cumhurbaşkanlığı rejimi değerlerden, kimliklerden vs.'den öte bizi yapısal olarak değiştirdi. Şimdi dolayısıyla biz Türkiye vatandaşları olarak tam bilmiyoruz; dış politikayı kim yapıyor? İkincisi, dış politikanın içinde mevcut kurumlarımızın da nasıl güçlendirildiğini, onların iç eğitimlerini, onların kapasitelerini bilmiyoruz. Üçüncüsü, devletle sivil paydaşlar arasında koordinasyon. Türkiye'nin dış politikasında sivil paydaşların görüşleri yansımıyor. Hatta bazen tam tersi yansıyor hatta bazen çıkarlarına ters olarak da yansıyor.

Bu sorunlara örnek olarak gazeteci katılımcılarımız dış politika konusunda sadece iç basının değil dış basının da Türkiye'nin belli dış politika konularında bilgilendirilmesini sağlayan bilgi edinme ve iletişim kanallarının yokluğundan bahsettiler. Eskiden enformasyon genel müdürlüğünün yaptığı basını bilgilendirme toplantılarının artık çok nadiren yapılıyor olmasından ve Cumhurbaşkanlığından gelen basın açıklamaları veya Dışişleri Bakanlığının sitesine konulan basın açıklamalarıyla yetinilmek durumunda kalınmasından bahsedildi.

Kısacası çalıştaylarda toplumsal refah artırıcı bir dış politikanın ancak Türkiye'nin yönetim sorununu halletmesi ile mümkün olduğu ifade edildi. Toplumsal refah artırımında en önemli gündem konularından biri ise ekonomi ve dış politika arasındaki ilişkiydi.

Ekonomi ve Dış Politika

Ekonomi ve dış politika, bir ülkenin genel stratejisi ve yönetişiminin iç içe geçmiş iki yönüdür. Birbirlerini önemli ölçüde etkilerler ve bir ülkenin küresel konumunu ve iç refahını şekillendirmede çok önemli bir rol oynarlar. Güçlü bir ekonomi genellikle küresel sahnede daha fazla diplomatik etki anlamına gelir. Dış politika kararları bir ülkenin ticari ilişkilerini, gümrük tarifelerini ve uluslararası pazarlara erişimini etkileyebilir. Küresel sistemle uyumlu, akılcı dış politikalar ticareti teşvik ederek ekonomik büyüme ve istihdam yaratılmasına yol açabilir. Kısacası güçlü bir ekonomi güçlü bir dış politika yönelimi anlamına gelirken, akılcı bir dış politika ekonomik güçlenme ve dayanıklılık için olmazsa olmazdır.

Çalıştayda da katılımcılar Türkiye'nin ekonomisinin dış politika hedefleriyle yakından ilişkili olduğunu ve Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının ticaret ve yatırım ortaklıklarına bağlı olduğunu vurguladılar. Yeni tedarik zincirleri ve ülkenin menfaatinin bu tedarik zincirleri etrafında nasıl şekilleneceğini tartıştılar. Batı pazarına üretim yapan ama aynı zamanda Asya pazarlarıyla da ciddi ilişkisi olan tedarik zincirlerinin bir parçası olmayı arzulayan bir ülke olarak dış politika doğrudan ekonomik iyi olma halimizi de belirliyordu. Burada bir katılımcımız iş dünyası ve dış politika arasındaki bağa dikkat çekti:

Dış politika tercihlerimizi belirlerken iş dünyamızın ekonomik iş birliklerini mutlaka rekabet gücü açısından temel alarak ilişkilerde bu ekonomik ilişkilere ve Türkiye'nin iş dünyasının önemli pazarlarına zarar getirmeyecek bir dış politikanın son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü bugün ekonomiye hizmet etmeyen bir

dış politikanın hiçbir ülkeye faydası olacağını düşünmüyorum.

Bir başka katılımcımız dış politikanın savunma sanayiye nasıl etkilediğini örnekleyerek açıkladı:

Körfez'de 2015'lere kadar çok ciddi bir savunma sanayi potansiyeli oluşmuştu. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan'a da uzayan bölgedeki hem yazılım hem de savunma sanayii ile ilgili ürünler bakımından büyük bir potansiyelin eşliğindeydik. Bir an bıçak gibi kesildi. Hepsi sıfırlandı. Geri döndük.

Katılımcılar bir yandan Türkiye'nin ana ticaret ortağının Avrupa Birliği (AB) olduğunu ve Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının çok büyük ölçüde AB ile bütünleşik olduğunu göz ardı edemeyiz derken, öte yandan Türkiye'nin farklı ekonomik pazarlara açılmasının önemini vurguladılar.

Özellikle küreselleşmeden geri dönüşün yaşandığı ve siyasi olan ile ekonomik olanın küresel olarak da iç içe geçtiğinin altı çizildi. Bir katılımcımız bu durumu şöyle ifade etti:

90'lı yıllarda daha liberal politikalar, gümrüklerin düşürülmesi, serbest ticaret derken Amerika'nın geldiği noktayı hepimiz birlikte izliyoruz. 90'larda bu bir ticari meseleydi ama günümüzde bu ulusal güvenlik meselesine dönüşüyor. Amerikan devleti elinizi tutuyor ve diyor ki 'hayır bunu satamazsınız'. Veya devlet bir ihaleye çıkıyor; işte silah yapacak, bir şey satın alacak. İçindeki metal Çin'den geliyorsa bunu diyor, 'Senden

almam.' Serbest ticaret, mallarının serbest alınabilmesi ve satılabilmesi meselesinin mahiyeti değişiyor.

Siyasal olanla ekonomik olan arasındaki bağlantının altı çizilirken farklı yönetim biçimleriyle ilişkinin ekonomik ilişkileri nasıl değiştirdiği de vurgulandı. Örneğin; bir katılımcımız Türkiye'nin Rusya ve Almanya ile ticari ilişkilerinin seyrini bu iki ülkenin rejim tipine bağladı. Bir katılımcımız bu durumu şöyle özetleyecekti:

Türkiye'de sürekli olarak Rus turistlerden bahsedilir. Rus turistlerden bahsedilmesinin sebebi, Rusya devlet başkanının parmağını şıklatmasıyla bu turistlerin Türkiye'ye gelip gelmemesine karar verilecek olması. Türkiye'ye daha çok gelir bırakan Almanya turistlerden neden bahsedilmiyor? Çünkü Almanya cumhurbaşkanı veya Almanya başbakanının böyle parmağını şıklatıp onların gelip gelmemesine karar verme durumu yok. Dolayısıyla bazı rejim tipleri ile ilişkide diplomasi çok daha önemli rol oynayabiliyor.

Rusya-Ukrayna savaşı ile ekonomi ile siyaset arasındaki bağlantının daha da güçlendiği ve ekonominin bir silah olarak kullanılmaya başlandığı söylendi. Bir katılımcımız bu durumu şöyle açıklıyordu:

Ekonomiyi anlamak için de jeoekonomiye dönmek gerekiyor. Örneğin; Rusya Ukrayna'yı işgale başladığında Batılı firmalar ülkelerinin davetiyle Rusya'yı terk ettiler, yani devlet politikasının bir uzantısı olarak

hareket etmeyi sürdürdüler. Ekonomik yaptırımlar ile beraber 'ekonominin kuralları ayrıdır, politikanın kuralları ayrıdır' durumunun sonuna gelindi. O yüzden güvenliğin ana belirleyici olduğu, ekonominin onu takip ettiği ve onun etrafında şekillendiği bir yeni dünya iklimi var.

Bu yeni dünya ikliminden maksimum olarak faydalanmanın jeopolitik olanakları değerlendirmekle ilgili olduğu ifade edildi. Hem küresel bir daralmanın yaşandığı hem de Türkiye'nin iktisadi açıdan bir krizden geçtiği ve finansal kaynaklarının giderek daraldığı bir dönemde, bölgeselcilik ön plana çıkmak zorunda olduğu ifade edildi. Ancak bunun istikrar yaratan bir dış politika ile yapılması gerektiğinin altı çizildi. Bir katılımcımız bu durumu şöyle ifade ediyordu:

İş birliği kavramının ön plana çıkması gerektiğini düşünüyorum. Yani Türkiye'nin gerek tarafı olduğu bölgesel sorunlarda çoklu müzakere kanallarını oluşturarak hegemonik arayışlarına değil ama iş birliği arayışlarına yönelmesinin, ekonomisi için çok daha akılcı olacağını düşünüyorum.

Bir başka katılımcımıza göre işlevsellik tam da burada anlam kazanıyordu. Bu katılımcımız "gündelik kısa vadeli ekonomik çıkarlara odaklanmış bir dış politikanın değil işlevselci ama sorunlara dönük akılcı ve orta vadeli çözümler" üretmenin ekonomik büyüme ve kalkınma için elzem olduğunu ifade etti. Bir başka katılımcımız ise bölgeselleşmenin önemini küresel krizlere bağladı:

Pandemi sonrası tedarik zincirlerindeki problem nedeniyle bölgesel barışın, globalleşmeyle ilgili altı çok dolu cümleler kadar önemli olduğunu gördük. Etrafımızdakilerle barışık olmadığımız zaman 200 tane ülkeye ihracat-ithalat da yapsak sonunda bir yere sıkışabiliyoruz.

Ancak ekonomik büyüme sadece mevcut durumun idaresi ile sağlanamazdı. Türkiye'nin refah yaratan bir dış politika için küresel dünyanın yeni sorunlarında da proaktif bir rol oynaması gerekiyordu.

Küresel Dünyanın Yeni Sorunlarına Yanıt Verme

Çalıştayda hemen bütün katılımcılar klasik dış politika konularının ötesine geçip göç, yeşil dönüşüm, teknoloji, uzay gibi geleceğin konularının da dış politikamızın ana unsurlarından biri olması gerektiğinin altını çizdiler. Hem ekonomi hem de yeni gündemler konusunda ise en fazla altı çizilen insan kaynağı konusu oldu. Ülkenin ciddi bir insan kaynağı kaybı yaşadığının, eğitime yeterince önem verilmediğinin altı sıklıkla çizildi. Tüm gündemler için iyi bir eğitim altyapımızın, tabanımızın olmasının önemi vurgulandı. Dış politikanın bir ülkenin insan kaynağı dahil konumunun, kapasitesinin, varlıklarının türevi olduğu ifade edildi. Bu kaynakların küresel yeni gündemler ışığında güncellenmesi ifade edildi. Çalıştaylarda üç yeni gündem alanı ön plana çıktı: iklim krizi ve iklim uyumlu enerjiye geçiş; göçün düzenlenmesi ve teknoloji.

İklim ve Enerji

Pek çok katılımcımıza göre Türkiye'yi ciddi bir çevre krizi

beklemekteydi. Bu krizi katılımcılar hem ekonomik güvenliğin içerisinde hem de ulusal güvenliğin önemli bir parçası olarak değerlendirdiler. İklim krizinin Türkiye gibi ülkelere, bulunduğu coğrafi konumu sebebiyle çok etkileyeceği konuşuldu. Türkiye'nin hem iklim uyumlu enerjilere geçiş konusunda daha fazla inisiyatif alması gerektiği hem de iklim krizine karşı politikaların sözcüsü olmayı bir yeni küresel değer olarak sahiplenmesi gerektiği ifade edildi.

Türkiye'nin enerji bağımlılığını hem tedarik hem de güzergâh çeşitliliği yaratarak hem de iklim uyumlu enerji kaynaklarını çoğaltarak azaltılabileceği ifade edildi. Ancak bunun için ciddi bir kaynak gerektiği ve ortaya çıkan yeni enerji güvenliği tartışmalarını da lehimize çevirerek finansman bulunmasının dış politikanın önceliklerinden olması gerektiği ifade edildi. Bir katılımcımız bu durumu şöyle ifade etti:

Yeşil dönüşüm mutlaka yapılmalı. Fakat Türkiye bugünkü ekonomik koşullarda yeşil dönüşümü tek başına gerçekleştiremiyor. Türkiye'de bankaların yeşil dönüşümü, yenilenebilir enerji dönüşümünü finanse etmesine imkân yok. Bu yüzden Avrupa Birliği'nin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin sermayesinden yararlanmamız gerekiyor.

Göç

Türkiye'nin bir diğer önemli sorununun göç olduğu ve göçün dış politika ile sıkı sıkıya bağlı bir gündem olduğu ifade edildi. Türkiye'nin al-verci (transactional) bir hat izlemek yerine küresel olarak adil bir göç düzeninin kurulması için öncülük yapan ülkelerden biri olması gerektiği vurgulandı. Göçün yanı sıra iç huzur ve insan hareketliliğini düzenleme açısından şeffaf bir vatandaşlık politikasının da öneminin altı çizildi.

Teknoloji

Çalıştayda küresel olarak yükselen bir teknolojik soğuk savaş durumundan bahsedildi. Bir yandan bütün dünyada yapay zekânın öncülük ettiği büyük bir teknolojik devrim yaşanırken, öte yandan da ABD ve Çin arasında teknolojik evrenler bölünmekteydi. Bir katılımcımız bu durumu şöyle ifade ediyordu:

Çin ve ABD arasında teknolojik soğuk savaş şu anda öngöremediğimiz şekilde ilerliyor. Bu durum hem bireysel vatandaş olarak haklarımızı kısıtlayabilecek hem de ulusal seçeneklerimizi ciddi anlamda zapturapt altına alacak.

Pek çok katılımcı çok da uzak olmayan bir zamanda teknolojik evrendeki ayrışma konusunda tercih yapmamız gerekebileceğinin altını çizdi.

Teknolojiyi yakalama ve teknoloji konusunda öncü ülkelerden olmanın güçlü devlet olmakla eş anlamlı olduğu ve bu teknolojik devrimi Türkiye'nin kaçırma gibi bir lüksü olmadığı konuşuldu. Bir katılımcımız teknolojinin sadece bir alt yapı konusu olmadığını ama bunun aynı zamanda bir değerler konusu olduğunu ifade etti:

Yapay zekâyla şekillenen bu mimaride Türkiye'nin nerede duracağı da başlı başına bir değerler konusu. Mahremiyet haklarına saygılı, daha demokratik haklara saygılı biçimde mi bunu geliştirmeyi tercih eden bir ülke olacağız, yoksa bu konuda otoriter bir patikayı mı seçeceğiz?

Türkiye eğer içeride ve dışarıda bir politika üretecekse, teknoloji ile tartışılan değerler sisteminin de çok iyi anlaşılması gerektiği söylendi. Türkiye'nin geleceğinin teknolojik ilerlemesine tabi olduğu; jeostratejik, teknolojik atılım yapılmadığı sürece ülkenin jeostratejik, jeoekonomik ve jeo-teknolojik anlamdaki rekabetin rehini haline gelebileceği ifade edildi.

Son olarak teknolojiyi Türk dış politikasının gündemi haline nasıl getiririz sorusu soruldu. Şu andaki durumun hem kurumsal olarak hem de vizyon olarak yetersiz olduğunun altı çizildi. Teknoloji ile ilgili yeni bir gündem yaratmak istiyorsak Türk dış politikası bağlamında şu alanlara yoğunlaşma gereği ifade edildi: güvenlik, dijital alandaki normların oluşturulma süreci, teknolojik kurumsallaşma ve yeni kurumlara dahil olup, kurumlar kurma; dijital diplomasi, dış işlerinde bir teknoloji misyonu oluşturma.

Hiç kuşkusuz yukarıda değindiğimiz hemen tüm tartışmalar Türkiye'nin içinde bulunduğu güç dengesi ve ittifaklar sistemi içinde bir bağlama oturuyor. Değişen küresel dengeler ve Türkiye'nin ittifak sistemi tam da bu nedenle çalıştaylarda yapılan tartışmaların ana eksenini oluşturdu. Bu son bölümde tematik olarak Türkiye'nin ittifak sistemini tartışıyoruz.

Türkiye'nin İttifak Sistemi

Batı ittifakı ve değerler

Türkiye'nin Batı ittifakı ile ilişkileri Türkiye'nin ulusal ve uluslararası kimliği ile ideal-gerçekçi dış politikasının temel parametreleri çerçevesinde de tartışma konusu oldu. Bu noktada dikkat çeken bir gerilim hattı; Türkiye'nin gerek iç düzeni gerekse dış politikasında gücünü Batılı (evrensel) değerleri benimsemesinden aldığını savunanlarla, "Batılı bakış açısının" Türk dış politikasının te-

mel belirleyicisi olmaktan çıkmasını savunanlar arasında oluştu.

Her ne kadar Türkiye’de Batı dendiğinde ağırlıklı olarak ABD ve Avrupa kastedilse de “Batı” kavramı için ABD, Avrupa/AB ile sınırlı olmayıp, Kanada’dan Japonya’ya, Güney Kore’den Yeni Zelanda’ya uzanan, coğrafi bir tanımlamanın ötesine geçen, normatif değerlerle stratejik çıkarlar bazında ortaklaşan, demokratik ülkeler grubu şeklinde bir tanımlamanın daha doğru olacağına vurgu yapıldı. Benzer şekilde, Batılı değerlerden kastın da başta hukukun üstünlüğü, temel insan haklarına saygı gibi, Batı’ya özgü değil, evrensel değerler olduğunun altı çizildi.

Katılımcıların çok önemli bir bölümü, Türkiye’deki demokratik geriye gidişin Batı İttifakı’ndan ayrışmaya yol açtığı için altını çizdi. Çıkarlar ayrıştığı için değil, değerler ayrıştığı için Türkiye ile Batılı müttefikleri arasında gerilim yaşandığına dikkat çekenler oldu. Pek çok katılımcı, Türkiye’nin Batı ittifakı içinde iken, Batı İttifakı’nın (başta demokrasi-hukukun üstünlüğü gibi) tüm değerlerini benimsemediğine vurgu yaptı. Bir katılımcı da devletin Batı’nın sistem kurumlarında, hükümetin sistem tercihinin ise Doğru’da olduğunu savundu.

Son yıllarda yaşanan bu ayrışma karşısında bir bölüm katılımcı Türkiye’nin Batılı kimliğinin yeniden hatırlanıp, Batı’nın içinde yer alıp, Batı’nın bir parçası olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini vurguladı. Avrupa’nın Türkiye’nin, Türkiye’nin de Avrupa kimliğinin bir parçası olduğu, bu durumun sadece Türkiye Cumhuriyeti’nin birinci yüzyılı ile sınırlı olmayıp, kimlik örtüşmesi ve siyasi-ekonomik-kültürel etkileşimin Osmanlı’dan bu yana sürdüğüne dikkat çekildi. Türkiye’nin (birinci yüzyılında) sistemik bir tercih yaptığı, Batı’yla ilişkisinin coğrafyaya bağlı değil, devlet sistemiyle ilgili bir ilişki olduğu belirtildi.

Bir katılımcıya göre Türkiye Batı’dan yana tercihinin Batı’nın çıkarlarına değil, kendi çıkarlarına hizmet ettiği ve kendi değer sistemi ile Batı’nın evrensel değerleri örtüştüğü için de yapmıştı: "Bu tercih sadece jeostratejinin ya da coğrafi konumun dikte ettiği bir zorunluluk değil, bilinçli bir tercih oldu." Bu çerçevede Batı’yla ilişkileri esas belirleyen de AB ile ilişkiler değil, değerler üzerine kurulu olan Avrupa Konseyi olduğu da hatırlatıldı. Emekli bir büyükelçi katılımcımız şöyle konuştu:

Kendi millî değerlerimizi gayet tabii muhafaza edeceğiz. Bunda hiçbir beis de yok. Ama biz 1959’da Avrupa Birliğine müracaat ederken %99’u Müslüman olan bir ülkenin bir Batı kulübünde işi ne diye kendimize sormamışız. İstikametimizi Batı diye belirlemişiz. Avrupa Konseyi’nin kurucu üyesi olmuşuz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin yazım komitesinde yer almışız. Bu evrensel değerleri biz oluşturmuşuz. Bu bizim kimliğimizin bir parçası. Öbür taraftan Türkiye’nin tabii ki muhtelif kimlikleri var. Bizim Ortadoğulu kimliğimiz var, Balkan kimliğimiz var, Akdenizli kimliğimiz var, Karadenizli kimliğimiz var. Biz esas kimliğimizin yönünü belirlediğimiz vakit aidiyet sorumluluğumuz ortadan kalkar.

Türkiye’nin Batı’yla ilişkilerinin popülist politikalara kurban gittiğinin de altı çizildi. Kadına Karşı Şiddetle Mücadele için Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin hazırlanmasına katkı sunan Türkiye’nin, Cumhuriyetin ikinci yüzyılına bu Sözleşmeden çıkan bir ülke olarak girmesi bir katılımcımız tarafından önemli bir vurgu olarak gündeme getirildi. Evrensel değerlerde ortaklaşma olması anlamında Türki-

ye'nin Batılı kimliğine itiraz olmasa da Batı ittifakına daha eleştirel bakan katılımcılar, uzun yıllar meselelere Batılı bakış açısıyla bakıldığı savından hareketle, bu refleksin bırakılması gereğine dikkat çektiler. Bir katılımcı görüşünü şöyle aktardı:

Bir Amerikalı gözüyle Türk dış politikasına yönelik yaklaşımlar sergilendiğini sezinliyorum. Bir Avrupalı gözüyle Türkiye'nin dış politikasının şekillenmesi gerektiğine dair yaklaşımları sezinliyorum. Belki bu 60'larda 70'lerde soğuk savaş döneminde bir ölçüde farklı bir dünyada çok eleştirel olmayabilirdi. Ama bugünün dünyasında böyle değil mesele.

Bu görüş özellikle, Batı'nın ve Avrupa'nın görece "güç kaybını" soğuk savaş ertesi dönemdeki göreceli üstünlüğünü yitirmekte olduğunu ve savunduğu değerlerle uygulamasındaki çelişkileri hatırlatanlar tarafından güçlü bir biçimde savunuldu. Bu görüşü savunan bir katılımcı şu şekilde konuştu: "1980'lerde Çin'in dünya ekonomisindeki yeri %1 iken bugün olmuş %20'ler. Amerika geri dönmek isteyebilir ama geri döndüğü noktada dünya o noktada değil. Dünya da çok farklı noktalarda dönüyor."

Bir katılımcı Türkiye'nin 90'lardaki Batı imajını zihninde statikleştirip, siyasetini ona göre sabitlemesi yerine "kendi değerleri üzerinden Türk gözüyle doğuya ve batıya bakarak siyaset izlemesi lazım" geldiğini vurguladı.

Türkiye'nin kurumsal ittifaklara katkısının, özellikle Batı dışı coğrafyalardaki "değerlerin" farklı olabileceğini hatırlatmak, bir anlamda Batı'nın farklı coğrafyaları doğru okumasına yardımcı olmak suretiyle gerçekleştirilebileceğinin altı çizildi. Bu bağlamda Avrupa'nın farklı coğrafyalara

Türk gözüyle bakmasının sağlanması önerildi. Bir katılımcımız bu durumu bir örnekle açıkladı:

AGİT ile beraber Kazakistan'daydık seçim gözleminde. 400 kadar Avrupalı vardı. Seçimin gündemiyle ilgili soruların yarısı 'Kazakistan'da LGBT tartışması parlamento seçimlerini nasıl etkiliyor' üzerineydi. Defalarca öyle bir gündem olmadığı söylenmesine rağmen kendi tartışma gündemiyle bizim bildiğimiz coğrafyalarda tutunmaya çalışan bir Avrupa var. Dolayısıyla Batı'nın bu kuşağı Türk gözüyle görmesini sağlamak gerek.

Bir katılımcı soğuk savaş döneminde dünyaya ve Türk dış politikasına Batı gözlüğünden bakıldığını, günümüzde izlenecek politikalar bazında Batılı gözlüğün çıkarılması gerektiğini ifade ederken, Türkiye'nin geleneksel klasik bağlantılarını zayıflatmadan izleyeceği çok taraflı dış politikayı "Eksen Türkiye" ifadesiyle kavramlaştırdı. "Türk gözü, Eksen Türkiye" kavramları üzerinden yaşanan tartışmada, karşıt görüşlüler Türkizm ve Pan-İslamizme savrulma riskini dile getirirken, şimdiye kadar izlenen Türk dış politikasının da her daim "Türkiye eksenli-Türkiye'nin çıkarları" üzerinden şekillendiğini ifade ettiler. Emekli bir diplomat tepkisini şu şekilde dile getirdi: "Elbette eksen Türkiye. Başka bir şey düşünemeyiz. Eksen Türkiye demek totoloji. Tabii ki eksen Türkiye idi. Geçmişte de öyleydi, şimdi de öyle."

Bir katılımcımıza göre Türkiye zaten "Türk bakışıyla ve Türkiye eksenli bir yaklaşımla Batı ittifakının içinde yer almak üzere stratejik bir karar almıştı." Bu katılımcımız görüşünü şöyle ifade etti:

'Biz taraf olmayalım, biz çok kutuplu bir dünyada tarafsız bir konumda olalım' diyen varsa bunu politika önermelerine çevirmesi ve Türkiye'nin NATO'dan çıkması ve AB ile ilişkilerini sona erdirmesinin ne şekilde olacağı, sonuçlarının nasıl olacağı ve Türkiye'nin çıkarlarını koruma konusunda öyle bir durumda niye daha avantajlı bir durumda olacağını açıklaması lazım.

Tartışmalar sonucunda üzerinde uzlaşılan temel unsur, evrensel değerlerle Türkiye değerlerinin pekâlâ örtüştüğü ancak pratikte ayrışmakta olduğu yönünde ortaya çıktı. Bir diğer uzlaşma konusu, Türkiye'nin Batı ittifakına çıpalı kalması üzerinde şekillenirken; Türkiye'nin gücünü demokratik sistemden aldığı savunan katılımcıların önemli bir bölümü, Batı ittifaklarıyla ilişkilerin düzeltilmesi, iyileştirilmesi konusunda çok daha ısrarcı oldular. Bu gruba göre, Türkiye'nin ana eksen olan Batı ekseninde muğlaklık olmaması gerekiyordu.

AB'nin Değişen Yapısı ve Türkiye

AB ile ilişkilerin geleceği masaya yatırılırken, Avrupa başkentlerinde Türkiye'ye dönük (dinî-kültürel-ekonomik-jeopolitik) önyargının, özellikle üyelik sürecinin iç politikayı dönüştürücü işlevi açısından da Türkiye'ye zarar verdiği belirtildi. Genel olarak AB'nin kısa vadede evrildiği yönle ilgili karamsar tespitler ağırlık kazandı. Bir akademisyen katılımcımız Avrupa'da her gelişmenin sağı güçlendirdiğine dikkat çekti ve bunun nedenlerini şöyle anlattı:

Çünkü orada da bizdeki ulusalcılığın karşıtı olarak şövanist ve egemenlikçi bir akım var.

Toplumsal cinsiyet tartışmasının ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri bunun 90'lar, 2000'lerdeki çok kültürcülüğe diyalektik bir karşıt olarak gelmiş olması. 90'lar, 2000'lerin dinamiklerine tepkiyi yaşıyoruz.

Ancak Batıların yanlışlarını içerden görüp, içerden eleştirme imkânının Türkiye açısından önemine dikkat çekilip, Türkiye'nin Batı'nın bir parçası olarak Batı'yı dönüştürücü bir imkâna sahip olması yine AB ile ilişkiler bazında da tekrar dile getirildi. Bu bağlamda bir katılımcımız, NATO üyesi Türkiye'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na üye olmak isteyen İsveç'in terörle mücadele yasalarını değiştirmesini sağladığını, kutsal kitaplara saygı konusunda İsveç'in daha hassas olmasının teşvik edildiğini hatırlattı. "Düşünün İsveç'in siyasi kültürünü değiştirdik" dedi. Cumhuriyetin birinci yüzyılında başlayan, ancak ikinci yüzyıla girerken tamamen durma noktasına gelen katılım sürecinin orta ve uzun vadede (hatta hiç) gerçekleşmeyeceğinden hareketle AB'ye üyelikten vazgeçilip, ilişkilerin sürdürülebilir ve çalışabilir yeni bir biçime sokulması önerisi genel kabul görmedi.

AB'nin nereye evrileceğinin şu anda netlik kazanmamış olması nedeniyle, Türkiye'nin üyelik perspektifinin sonlandırılması anlamına gelecek ya da üyelik perspektifinden net olarak ayrışacak bir ilişki biçimi için girişimde bulunmasının zamanı olmadığı ve yanlış olacağı vurgulandı. Bir katılımcıya göre "Bunun müzakeresini yapacak siyasi kurgu günümüzde ne AB'de ne de Türkiye'de var." AB hedefinden vazgeçmeden AB ile ilişkileri yeni bir gündemle canlandırmanın öneminin altı çizilirken; yeni bir iş birliği modelinin gerekliliğine vurgu yapıldı.

Son dönemdeki göçmenler üzerine kurgulu al-verci "transactionalist" bakışın ilişkilere zarar verdiğini düşünen bir katılımcımız görüşünü aşağıdaki gibi ifade etti:

AB ile ilişkilerimizdeki bu 'transactionalizm' (al-vercilik) hiçbir şey sağlamadı. Tam tersi ilişkileri daha da geriye götürdü ve ilişkiler Türkiye'nin göç anlaşmasını hayatta tutmasına indirdi ne yazık ki.

AB ile ilişkilerde gerilimleri asgariye indirip, yeniden canlandırma taraftarlarını Türkiye'nin gücünü demokratik değerlerden devşireceğini savunanlar oluşturdu.

Buradaki önemli bir tespit, AB'yle ilişkilerin canlandırılmasının Türkiye'nin önümüzdeki dönem karşılaşacağı sınamaları daha iyi yönetip, fırsatlardan daha iyi yararlanması açısından önem taşıması oldu. Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının çok büyük ölçüde AB ile bütünleşik olduğu, orta teknoloji yoğunluklu ihracatın çok büyük bölümünün Avrupa pazarlarıyla yapıldığı hatırlatıldı. Bölgesel bir entegrasyon olarak AB'nin önümüzdeki dönemde yapay zekâ gibi, yeni alanlarda da kurallar ve normlar üretmeye devam edeceği için Türkiye'nin AB'yi dikkate almama lüksünün olmadığına işaret edildi. Ayrıca dijitalleşme, yeşil enerji gibi alanlarda Türkiye'nin geriye düşüp rekabet gücünü kaybetmemesi için de AB'yle gelecekte belirleyici olacak bu konularda yakın iş birliğinin hayati olduğu vurgulandı. Ancak katılımcılarımızın bir bölümü ilişkilerin sadece Türkiye'ye değil, AB'nin de yaklaşımına bağlı olmasının getirdiği soruna işaret etti. Ancak bu görüşe karşılık, Avrupa'nın genelinde yaşanan liderlik krizi, vizyonsuzluk, yabancı düşmanı aşırı sağın yükselmesi nedeniyle, Türkiye'nin kendi önemini kendisinin anlatmasının çıkarlarının bir gereği olduğu vurgulandı.

Türkiye ve NATO

Elbet önümüzdeki dönemde Batı'nın parçası olma keyfiyeti ile Soğuk Savaş dönemindeki Batı'nın parçası olma

tanımlaması birbirinden farklı olacak. Ancak Soğuk Savaş döneminin en kilit yapılanması olan NATO'nun gerek Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde gerekse güvenlik mimarisi için asli bir unsur olduğu genel kabul gören bir girdiyi oluşturdu. Türkiye'de zaman zaman NATO üyeliğine dair yapılan tartışmalara karşın, Türk gözü ya da Türkiye ekseri üzerinden dış politikayı kavramsallaştırıp, Batı'dan daha bağımsız politika izlenmesi taraftarlarının da NATO'dan çıkma/kopma gibi bir görüşü savunmadıkları gözlemlendi. Bir katılımcımız "NATO'dan çıkarsak neler olacağını düşünemiyorum bile." derken bir başkasına göre de zaten NATO'dan çıkmanın alternatifi de ortaya konulamıyordu.

Türkiye'nin şimdiye kadar güvenliğini büyük ölçüde Atlantik ötesi ülkeleri de içine alan bu kolektif savunma mekanizması üzerinden inşa ettiği teslim edilirken, Avrupa güvenlik mimarisi içinde yer almasının da gerekliliği vurgulandı. Ancak AB ile ilişkilerde olduğu gibi NATO ile ilişkilerde yaşanan sıkıntılar da tartışma konusu oldu. Bir katılımcımız Türkiye'nin Kuzey Atlantik İttifakı'nda "bir dipnot, bir itiraz ülkesi" haline geldiğine dikkat çekerken, katılımcılarımızın bir bölümü Türkiye'nin NATO'nun tekrar önemli bir paydaşı haline gelmesi gerektiğini ifade ettiler.

Yine gelecek dönemin Soğuk Savaş konfigürasyonlarından farklı olmasının bir işareti, Avrupa'nın (ABD'den ve NATO'dan) otonom politika arayışının gündeme gelmesiydi. Her ne kadar mevcut gelişmeler otonom politika arayışının henüz erken safhada olduğuna işaret etse de Türkiye'nin de AB'nin stratejik özerklik arayışına katkı sunabileceği önerildi. Bir katılımcımıza göre "Bu katkının Türkiye'ye de yararı olacağı zira Avrupa'nın karşılaştığı sınamaların Türkiye'nin de karşılaştığı sınamalarla aynı olduğu" ifade edildi.

Türkiye'nin özellikle bölgesinde 360 derece etkin bir rol oynamasının ülkeyi otonom duruş arayışındaki AB için çekici kılacağı ve AB'nin küresel anlamlılığı açısından da Türkiye'nin kilit rol üstlenebileceği belirtildi. Bu görüş,

AB'nin hem yakın hem de örneğin Afrika gibi uzak coğrafyalarda Türkiye ile etkinliğini kuvvetlendirebileceği tezine dayanıyordu.

Bu anlamda Türkiye küresel kültür çekişmelerinde de farklı kültürel yaklaşımları anlama kabiliyetiyle pozitif bir rol oynayabilirdi. İslam dünyası ve Batı dünyası ile karşılıklı birbirlerini anlamalarında işlevsel olabilirdi. Örneğin bir katılımcımız Türkiye'nin sadece Batı'ya çatan değil, her iki tarafa da doğru yolu gösterebilen bir ülke olarak kendisini konumlandırması gerektiğini ifade etti.

Öte yandan Türkiye'nin silahlanma tercihlerinde otonom arayışlarının başta NATO ittifakı olmak üzere, Avrupa güvenlik mimarisinde çıkarlarını maksimize edecek şekilde yer almasında sıkıntı yaratacağı da gündeme getirildi.

Stratejik özerklik-çok taraflı dış politika ve farklı coğrafyalarla ilişkiler

Batı ittifakı içinde yer almak; en azından Batı ittifakının kurumlarından çıkmamak konusunda genel bir uzlaşma varken, önemli bir ayrışmayı Batı ittifakı dışında kalan coğrafyalarla ilişkilerin niteliği ve yönetim biçimi üzerinde gördük. Batılı ittifaklara daha mesafeli yaklaşanlar bağımsız davranma/otonom hareket kabiliyeti, stratejik özerklik, çok taraflı/çok boyutlu, dengeleri gözeten dış politika gibi kavramlara ağırlık verirken; pek çok katılımcı ise bu kavramların aslında çok uzun zamandır, hatta Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana Türk dış politikasının ana unsurlarını oluşturduğuna dikkat çekti.

Birden fazla katılımcımız Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın en yoğun olduğu dönemlerde bile stratejik özerkliğini korumayı başarabildiğini savundu. Bir katılımcımız bu görüşü şöyle özetledi:

Türkiye'nin dış politika stratejisinin temel eksenini; bir Osmanlı'dan beri bu böyleydi; bir yanda Batı'yla

bütünleşme hedefi, öte yandan da bağımlılıktan kaçınma hedefi üzerine kuruluydu. Türkiye aslında bunu çok uzun bir süredir başarıyla sürdürebildi. Soğuk Savaş'ta bile bir yandan Batı'yla entegre olurken bir yandan bağımsızlığını elde tutmayı başardı. Bunun örnekleri; 70'li yıllarda Türkiye'de Sovyetler Birliğiyle ortaklaşa kurulan endüstriyel tesisler, Amerika'nın itirazına rağmen Kıbrıs Barış Harekatının yapılabilmiş olması... Bütün bunların, soğuk savaş döneminde gerçekleştirilebilmiş olması... Bir yandan Batı'yla ittifak içinde olurken öte yandan stratejik özerkliğini koruma gibi bir çelişkinin aslında Türkiye'de başarıyla yönetildiğini gördük.

Bir katılımcıya göre stratejik özerkliğin birazı genetik kodlardan birazı jeopolitik dayatmalardan geliyordu. Bir katılımcımız bu durumu şu örneklerle anlattı:

Rusya ile ilişkileriniz iyi olabilir ama Montrö'yü de uygulamak zorundasınızdır. Amerika ile ilişki kurmak isteyebilirsiniz ama Orta Doğu'da sizin öncelikleriniz vardır. Tezkerede (1 Mart 2003 tezkeresi) hayır demek sizin için daha doğru olabilir.

Bir katılımcıya göre Türkiye'nin çok taraflı dış politikası ne ittifak ilişkileri ne de AB rotasyonunu tehdit eden bir şey olarak görülmemiştir. Aksine onu takviye eden bir unsur olarak görülmüştü. Aksine onu takviye eden bir unsur olarak görülmüştü: "Türkiye AB ile ilişkilerini geliştirirken Orta Doğu, İslam ülkeleri ve başka coğrafyalarla ilişkilerinden güç kazanmıştır. Keza İslam ülkeleriyle ve bölgesiyle ilişkilerinde de AB ile ilişkilerinden güç almıştır. Bunlar birbirini beslemiştir."

Bu bağlamda, önemli bir uzlaşma noktası Türkiye'nin gerek coğrafi konumu gerekse kültürel kodları bazında birden fazla bölge ve ülkeye dokunabildiği, geçmişte olduğu gibi şimdi de "çoklu kimlikler üzerine kurulu çok taraflı dış politika" izlenmesinin önemi üzerinde oluştu. Türkiye'nin çoklu konumlanmasından bahseden bir katılımcımız görüşünü şöyle ifade etti: "Türkiye tam Balkanların göbeğinde mi değil. Ama Balkanları Türkiyesiz konuşmuyoruz ya da Orta Asya'da ve Kafkasların tam üyesi mi değil ama orayı Türkiyesiz konuşmuyoruz. Orta Doğu'nun tam göbeğinde mi değil ama orayı da konuşmuyoruz."

Ancak bu noktada, Türkiye'nin bir yanda müttefikleri diğer yanda iş birliği ortakları arasında dış politikanın nasıl bir dengede gideceği konusunda ayrışma olduğunu gözlemledik. Bazı katılımcılarımız, ana eksende muğlaklık olmaması gerektiğinden hareketle, Türkiye'nin farklı coğrafyalarla ilişkilerini, ana müttefikleriyle ilişkilerini bozmadan yürütmesi gerektiğine dikkat çekerken, Batı ittifakına daha eleştirel yaklaşan katılımcılarımızın benzer bir hassasiyet içinde olmadıklarını gördük. Bir emekli büyükelçi görüşünü şöyle ifade etti:

Mevcut ortaklıklarımızı heba etmeden yeni iş birliği ortaklıklarını kurmamız gerekiyor. Aramızda tarihi, kültürel, sosyal bağlar bulunan ülkelerle, ideolojiden uzak, kazan-kazan temelinde ilişkiler geliştirilmesinin önümüzdeki dönem Türk dış politikasının önemli bir unsuru olacağını düşünüyorum.

Bir katılımcımız Türkiye'nin çok taraflı dış politika takip etmesinin demokratik ülkeler grubunda yer almasıyla çelişmeyeceğine zira geçmişte de çelişmediğine dikkat çekerken, bir diğer katılımcımız, Türkiye'nin menfaatlerini

başka coğrafyalarda ararken, uluslararası hukuk ve demokrasi anlamında Batı çıpasından ayrılmamak zorunda olduğunu vurguladı. Öte yandan Batı ittifakından bağımsız hareket arayışının, yeni bağımlılıklara yol açması riski de pek çok katılımcı tarafından dile getirildi. Birden çok katılımcımız ikili ilişkilerde Rusya'nın lehine bozulmuş dengeye işaret ederek, Batı'ya bağımlılıktan kaçınırken, yeni bağımlılıklar yaratılmaması, stratejik özerklik kavramının sadece Batı'ya karşı değil, ekonomik gücü yüksek Körfez ülkeleri gibi başka ülkeler için de geçerli olması gerektiğini belirtti. Oluşmakta olan yeni bağımlılıkların bir başka riski ise kendisini iç politikada gösteriyordu. Rusya ve Azerbaycan olmak üzere bazı ülkelerin Türkiye'nin iç politikasında etkin bir aktör olmaya başlamış olduğu savı da dikkat çekici bir unsur olarak dile getirildi. Mevcut ortaklıklarımızı tehlikeye atmadan, Doğu-Batı kapsamında birini diğerinin alternatifi olarak görmeden, Türkiye'nin ortaklıklarını çeşitlendirebileceği ifade edildi. Farklı coğrafyalarla ilişkilerde önemli bir uzlaşma noktası önümüzdeki dönemde dönüşen uluslararası düzende bölgeselliğin artacağı konusunda ortaya çıktı.

Türkiye'nin bölgesinde cereyan eden olaylarda bir belirleyici değilse de önemli etkileyici faktör olduğuna dikkat çeken bir katılımcımıza göre "Türkiye bölgesel konuları sahiplenip, bölgeler arası merkezilik üstlenerek" dış politikasına küresel anlamlılık kazandırabilirdi. Zira küresel ölçekte Türkiye'nin etkin olması, bölgesel "ayak izine" bağlıydı. Ancak, mevcut ittifaklık ilişkilerini bozmadan yeni ilişkiler inşa etmek için gerekli olan altın oranı tutturmanın zorluğuna dikkat çekildi. Bir katılımcımız bu güçlüğü şöyle açıkladı:

Bu ikinci yüzyılda küresel güç sistemi içerisinde Türkiye'nin bir bölgesel güç merkezi olması lazım. Buradaki handicap ne? Güvenlik, ekonomi ve kimlik üzerine dayalı üçlü bir sacayağı düşünelim. Bu üçü

arasında Türk dış politikasının açmazları var ve ölçülebilir hedefler konulup, güvenlik, ekonomi ve kimlik konusunda, açmazdan çıkartılması gerekiyor. Buradaki açmazdan kastımız da şu; örneğin, çok güvenlik ağırlıklı gittiğinde kimlikten taviz verebiliyor. AB'ye üye olmak isterken birdenbire Orta Doğu'da lider ülke olduğunu söyleyebiliyor vb. Orada o dengenin sağlanması gerekiyor.

Ticari ve ekonomik ilişkiler açısından da bölgeselliğin önemi konusunda genel bir uzlaşma vardı. Bu noktada Arap-İslam dünyasıyla ilişkilerin de zaman zaman sağlıklı bir kutuplaşmaya kurban gittiğine dikkat çekildi. Arap ülkelerinin Türkiye'nin doğal iş ortakları olduğu vurgulandı. Bu anlamda, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini gerginlikten uzak tutması, toparlaması gereği de bir başka uzlaşma noktası olarak ortaya çıktı. İlişkilerde yakın geçmişte yaşanan olumsuzluklar nedeniyle Türkiye'nin bölgesinde rol oynama kapasitesinin giderek üçüncü ülkelerin iradesinin süzgecinden geçtiğine dikkat çekildi. Bir emekli büyükelçi "Çok değişkenli bir dünyada tabii ki hiçbir şey mutlak sabit değil" derken şöyle devam etti:

Kendi özel çıkarlarımız, bölgesel ilişkilerimiz geçmişte de olduğu gibi, Kıbrıs harekâtında da olduğu gibi bizi icabında farklı adımlar atmaya yönlendirebilir. Ama burada rasyonalite önemli. Burada müttefiklerin sayısı önemli. Osmanlı dönemi dahil birkaç yıl öncesine kadar hiç bu kadar müttefiksiz kalmış mıyızdır? Bu soruyu kendimize sormamız lazım.

Bir başka emekli büyükelçi ise şöyle konuştu: "Başta komşularımızla olmak üzere uyumsuzlukların diplomasi ve müzakereyle çözülmesi çok önemli. Ayrıca başka ülkelerin içişlerine karışılmaması, hele hele dinî ve mezheple ilgili meseleler yüzünden; içişlerine karışılmaması büyük önem taşıyor."

Yakın ve uzak coğrafyalarla iş birliğini geliştirme gereğine bağlı olarak bir uzlaşma noktası da özellikle Çin'den başlayıp Orta Asya üzerinden Avrupa'ya uzanan bölgenin önümüzdeki dönem taşıyacağı önem üzerinde belirdi. Bir grubun Türk kuşağı olarak adlandırıldığı, bir diğer grubun orta koridor olarak adlandırdığı bu bölgeye Türkiye'nin özellikle 'connectivity' (bağlantısallık) açısından da önem atfetmesi ortaklaşan bir vurguyu oluşturdu.

Ancak biraz daha ileri gidip Çin'e uzandığımızda, önümüzdeki dönemde başat aktör olarak ortaya çıkacak olan Çin'le ilişkiler konusunda ayrışmalar olduğunu gözlemledik. Bu noktada özellikle Uygur sorunu Müslüman kimliğini öne çıkaranlarla Türk milliyetçiliğini öne çıkaranlar arasında bir gerilim hattı olarak kendini gösterdi. Türk milliyetçisi olduğunu özellikle belirten bir katılımcımız, Çin'in eleştirilen Uygur politikasının Türkiye'yi kaçınılmaz olarak bir tercihe zorladığını, Türkiye'nin Çin'e karşı ahlaki bir pozisyon almak zorunda olduğunu söyledi. Bir başka katılımcımız Uygur sorununun Batı tarafından özellikle "kaşındığını", bugün için ABD ile Çin arasında üçüncü dünya savaşı çıkmıyorsa, bunun Çin'in alttan alması nedeniyle olduğunu belirtti.

Katılımcılarımızdan bazıları ABD-Çin rekabetinde de daha özerk bir duruş benimsenmesini savundu. Bir katılımcımız görüşünü şöyle açıkladı: "Niye? Çünkü böyle bir tehdit (ABD ile Çin arasında üçüncü dünya savaşı) geliyorsa Türkiye'nin Batı içinde ama Batıdan özerk bir politika izlemesi, karşı karşıya kaldığımız dünya açısından risk

oranını azaltan bir unsur olur." Öte yandan yaklaşan ABD-Çin rekabetinde, tıpkı Batı-Rusya rekabetinde olduğu gibi Türkiye'nin hareket alanının daralma riski de gündeme geldi.

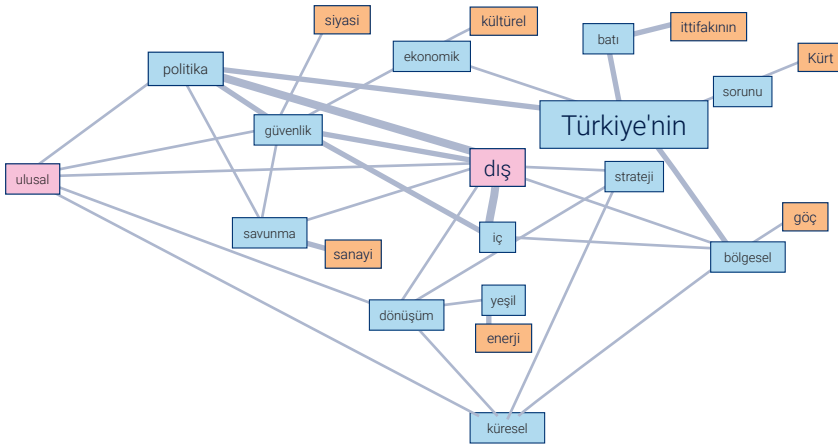

Son 10 yıldır Türkiye'nin kullanmaya çalıştığı manevra alanının; hem Şanhay İş Birliği Örgütü'ne girerim, hem de NATO'da kalırım şeklindeki davranışa bağlı manevra alanının önümüzdeki dönemde ciddi şekilde daralacağını, bu manevra kabiliyetinin konjonktür itibarıyla küçüleceğini düşünüyorum. Çin'den bugün en büyük Batı şirketleri çıkmaya çalışıyor, Hindistan'a doğru yöneliyorlar. Batıyla ilişkilerini daha iyi tutan bir Türkiye'nin mesela bu tedarik zincirlerini kendi ülkesine, ekonomisine kaydırma imkânı olabilir. Ama diğer

tarafa yöneldi. Kuşak ve Yol yatırımlarından veya Çin'in finansmanından faydalanma gibi pragmatik kazanımlar olabilir. Ama iki tarafa dayanma kabiliyeti azalacaktır.

Bir akademisyen katılımcımıza göre Türkiye stratejik orta büyüklükte bir güç ve başta Hindistan, Brezilya olmak üzere, stratejik orta büyüklükte güçler de herhangi bir kutba bağlı kalmadan daha bağımsız davranma arayışında. "Türkiye gibi ülkeler bu uluslararası sistem değişimlerinde önemli roller oynayabilir. Bunu yumuşatabilirler, farklı ilişkiler kurabilirler. Dolayısıyla Türkiye'nin önünde çok önemli bir fırsat olduğunu düşünüyorum ben." Ancak aynı akademisyene göre, Türkiye'nin süreci iyi yönetememesi durumunda "kaygan hibrit dönemde oluşacak yarılmalar içinde kaybolması riski de" vardı.

Çalıştaylarda "ulusal" ve "dış politika" kavramlarının doğrudan veya dolaylı olarak birlikte kullanıldığı ifadeler analiz edilerek en yüksek kullanım oranına sahip terimler ağ örgüsünde konumlandırılmıştır.

Şekilde kavram analizi uzmanı Dr. Fatma Öncel tarafından "ulusal" ve "dış politika" terimlerinin kolo-kasyon (eş dizim) analizinin network (ağ) grafiğine yer verilmiştir. Anahtar (doğrudan birlikte kullanılan) terimler mavi ile, ilişkili (dolaylı olarak birlikte kullanılan) terimler turuncu ile gösterilmektedir. Çizgilerin kalınlığı, terimlerin kullanım ilişkisinin yakınlığı ile doğru orantılıdır.

Değerlendirme

Çalıştaylarımızda Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılında küresel gelişmeler ve ulusal strateji arasındaki bağı tartıştık.

Tartışmamızda değişen güçler dengesinden dış politika kadaki yeni gündemlere kadar pek çok konuyu ele aldık. Bu tartışmalarda uzlaşma noktaları ortaya çıksa da Türkiye'de bugüne kadar yapılan tartışmalara paralel olan bazı önemli görüş ayrılıkları da oluştu.

Uzlaşma noktalarından ilki küresel dengelerin değiştiği ve bunun Türkiye'ye hem fırsatlar hem de bir takım yeni sınırlamalar getirdiği yönündeydi. Bütün katılımcılarımız bu dengelerinin dönüşümünün iyi anlaşılmasının Türkiye açısından öneminin altını çizdi. Özellikle ABD ve Çin arasındaki rekabet, Batının değişen gücü, yeni küresel ve bölgesel aktörlerin ortaya çıkması ve artan bölgeselleşme eğilimi Türkiye'nin dikkatle takip etmesi gereken konular olarak gündeme geldi.

Değişen küresel dengeler ışığında katılımcılarımız nasıl bir dış politika izlememiz gerektiğini de tartıştılar. Söz alan birçok katılımcı Türkiye'nin küresel gelişmeleri izleyerek ülkenin refahı artıran bir dış politikaya sahip olmasının ve bunda teknoloji ve iklim uyumlu enerjinin öneminin altını çizdi. Bunun dışında başka bir uzlaşma noktası Türkiye'nin nüfuzunu istikrarlı olarak artırılabilen bir ülke olması beklentisiydi. Ancak dış politikada istikrar, öngörülebilirlik gibi geçmişte temel değer olarak görülen eğilimlerin artık geçerli olmayabileceği noktasında bir tartışma yaşandı. Katılımcılarımız esnek ve hatta bazı açılardan öngörülemez bir dış politikanın bu küresel geçiş döneminde ülkelere bazen avantajlar sağladığını iddia etti.

Hiç kuşkusuz en önemli tartışma konularından birisi Türkiye'nin içinde yer aldığı ittifak sistemiydi. Burada temel uzlaşma noktası Türkiye'nin mevcut ittifaklarından vazgeçilmemesi konusunda oldu. Ancak bu ittifaklara dahil olma biçimleri ve Türkiye'nin stratejik özerkliği önemli bir tartışma alanıydı. Kimi katılımcılar Türkiye'nin Batı ittifakı içerisinde belirgin bir aktör olarak kalmaya devam etmesinin önemini vurgularken ve bu ittifakın Türkiye dış politikası için ana ittifak sistemi olması gerektiğinin altını çizerken; kimi katılımcılar için Batı ittifakı Türkiye'nin farklı ittifaklarından sadece birisi olmalıydı.

Bu açıdan stratejik özerklik kavramının ya da esnek/akışkan ittifakların tartışılmasında farklılık vardı. Stratejik özerklik bazı katılımcılarımız için Batıdan özerk ittifak sistemleri içerisine dahil olma anlamına gelirken kimi katılımcılarımız için de Batı ittifakının ana çip olarak alınarak, buna paralel bir biçimde Türkiye'nin kendi öz gücünü artırma ve hemen bütün aktörlerle konuşabilme yeteneğine sahip olması anlamına geliyordu.

Bir diğer önemli tartışma konusu çıkar ve kimlik arasındaki denge oldu. Katılımcılarımızın hemen tamamı bu dengenin önemli olduğunu savunurken kimileri de kimlik bazlı dış politika yapmanın ulusal çıkarları geriye ittiğini iddia ettiler. Bu tartışmada öne çıkan en önemli konu Türkiye'nin iç bölünmelerine de paralel olarak dış politikasında da farklı kimlik yönelimlerinin olmasıydı. Bu açıdan hangi kimliğe vurgu yapıldığının dış politika yönetimi açısından son derece önemli olduğunu gözlemledik.

Kimlik söz konusu olduğunda hiç kuşkusuz en önemli tartışmalardan birisi Türkiye'nin Batılı kimliğiyle Batı itti-

fakı arasındaki ilişki oldu. Pek çok katılımcı Türkiye'nin Batılı kimliğini muhafaza etmesi ile Batı ittifakı içerisinde yer almasının önemine vurgu yaparak, bunun Türkiye için vazgeçilmez olduğunu söyledi. Ne var ki, Türkiye'nin Batılı kimliği dolayısıyla Batı ittifakı içinde yer alması gerektiği konusuna daha şüpheli yaklaşan katılımcılar da olduğunu söylemeliyiz.

Dış politika söz konusu olduğunda bir diğer önemli tartışma konusu değerlerdi. Türkiye'nin teknoloji, iklim krizi gibi yeni ortaya çıkan konularda değerler üzerinden dış politika yapmasının prestijini ve saygınlığını artıracığı vurgulandı. Dış politika kararlarının aynı zamanda değişen küreselleşme örüntülerine uyumlu olacak bir biçimde Türkiye'nin ekonomik refahını artırma hedefi ile yapılması konusunda da bir uzlaşma vardı. Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse küresel olarak ticaret yapmasının önündeki engellerin kaldırılmasının önemine dikkat çekildi. Ancak bunun için istikrarın, öngörülebilirliğin ve iç siyasal düzenin öneminin altı çizildi. Türkiye'nin ekonomik coğrafyasının da giderek ayrıştığı belirtildi ve bunun yarattığı sorunlar üzerinde tespitler yapıldı.

İç politika ve dış politika arasındaki geçişkenliğin artması konusu da vurgulanan temalardan biriydi. Gerek dış politikanın iç politikada araçsallaştırılması üzerinden gerekse iç politikanın ihtiyaçları üzerinden dış politika araçlarının saptanması bir tartışma konusu oldu. Dış politikanın iç politika ile ilişkisinin olumlu ya da olumsuz yönleri üzerine değerlendirmelerde bulunuldu. Bu tartışmaya karar alma mekanizmalarında son yıllarda yaşanan dönüşüm eşlik etti. Kurumsallaşmanın olduğu

bir dış politikanın daha öngörülebilir ve istikrarlı olduğu ancak bu kurumsallaşmanın çözülmesiyle birlikte öngörülebilirliğin ortadan kalktığı söylendi. Bu duruma bilgi alma ve şeffaflık tartışmaları ve bunlardaki bozulma/çözülme eşlik etti. Diğer yandan yukarıda belirtildiği üzere, belli oranda öngörülmezliğin, ülkelerin dış politikasına güç katabileceği değerlendirildi.

Ekonominin bir savaş aracı haline geldiği dönemde ülkelerin kendi öz ekonomik direncinin artırılmasının son derece kritik olduğu yine uzlaşma konularından birisiydi. Bu konuda hem kaynak çeşitlendirilmesinin hem ticari ilişkilerin çoğullaşmasının hem de insan kaynağı gibi Türkiye'nin yeni teknolojik döneme uyum sağlamasını mümkün kılacak unsurların kalitesinin artırılmasının önemi vurgulandı. İklim, enerji, göç ve teknoloji konuları yine yeni gündemler olarak tartışıldı.